

Despre unele probleme

Naturalism în teatru

Mi s-a cerut, de către cititori stârniți de discuțiile despre naturalism din ultima vreme, să propun câteva indicații pentru identificarea naturalismului, anume, în teatru.

Firește că acest lucru nu se poate face aci decât în mod cu totul sumar; voi căuta să evit de altfel încercările de a complica această temă și mai ales voi evita s-o inec într-un noian de citate și amănunte, pentru a-i putea păstra o anume lapidaritate.

Naturalismul a apărut — după cum se știe — ca o vehementă reacție împotriva artei și literaturii cu personaje excepționale, împotriva situațiilor care depășesc orizontul obișnuit, împotriva oricărui fel de înălțimi, de culmi.

Temelor mari, priveleștilor neobișnuite (în interiorul omului sau în afara lui) denunțate ca „ireale“, ca nefirești, ca false, li s-a opus un pretins adevăr al vieții „de toate zilele“, al singurei modalități a vieții socotite adevărate... De fapt, s-a propus o grosolană simplificare a concretului, faimoasa „felie de viață“, adică în realitate o nejustificată abstracție.

Scriitorul „naturalist“ vrea să se arate inteligent și cu vedere pătrunzătoare. El descoperă și arată triumfător cititorilor lui, celor ce-l admiră, aspectele „necunoscute“, detectate de el, numai amănuntele dezgustătoare ale vieții, cărora le proclamă primatul, ca fiind... firești. Necesitățile naturale chiar, ca și patologicul, n-au scăpat astfel multor matadori ai naturalismului, care au crezut că, arătându-și aci iscusința, „depășesc“ o artă cu valori uneori milenare.

Zugrăvind cu stăruință ceea ce e respingător, greu de suportat, chiar și numai fugitiv, autorii naturaliști erau mândri de performanța lor ca de o mare descoperire.

Chiar atunci când n-a făcut etalaj de „aspecte respingătoare“, naturalismul s-a înecat în fapte voit mărunte, socotind că ceea ce e jos în trup e mai adevărat decât ceea ce e sus. E necesar să arătăm aci o nuanță în explicitarea naturalismului, care ne va apropia de o definiție practică a lui, după ce îi vom însemna aci caracterul trecător. De altfel, în forma inițială excesivă nici nu a fost viabil. A mai rămas azi doar la periferia artei, sub forma cultului banalității și în formalismul patologic. Mai sînt încă rari autori, cu vanitate artistică arierată, care se mai dedau la asemenea performanțe, mereu mândri de isprava lor. În acest sens naturalismul apare ca o varietate a formalismului, așa cum, așa-zisul „conținutism“ este și el o alta,

aiături de soiurile dulceagului. Căci nu putem trece cu vederea pe de altă parte că, adeseori, și mari scriitori realiști nu ocolesc unele aspecte iritante, respingătoare, ale realității (descrierea unor maladii grele, jocul cu rezonanțe psihologice adinci ale vieții sexuale etc.) atunci când necesitățile operei lor o cer (Shakespeare, Balzac, Flaubert, Maupassant și alții). De ce ei nu pot fi însemnați cu pecetea naturalismului? Pentru motivul că în opera lor zugrăvirea unor asemenea momente este doar un mijloc, un procedeu ajutător și accidental, nu un scop în sine. Este un moment structural, menit să înlesnească o mai deplină înfățișare a întregului, care depășește cu totul la marii scriitori caracterul naturalist. De altfel, însuși Zola — care poate fi socotit un fel de teoretician și un fruntaș al curentului naturalist — nu e în toate romanele lui, nici chiar în toate cele etichetate de unii ca atare, cu adevărat naturalist... Astfel, pe când Thérèse Raquin de pildă este o proză mediocră și trivială, Germinal este un mare roman realist, cu toate pasajele care le par unora prea crude, fiindcă țelurile realizate în acest roman justifică și chiar cer asemenea pasaje, dându-le o semnificație adinc umană. Absența lor ar fi o falsificare: Un adevărat roman realist transcende — prin semnificație — faptele.

În lumina acestor lămuriri să propunem o definiție practică a naturalismului, care ni se pare că va ajuta pe cei care doresc să se descurce în meandrele problematicii artei. Mai ales în teatru, unde țintesc aceste lămuriri. Să spunem din capul locului deci că naturalismul este un „realism“ neseemnificativ și inutil, adică un „realism“ lipsit de autenticitate.

Și acum, câteva indicații sumare ca niște puncte de reper.

Este naturalist autorul dramatic care încarcă inutil textul cu un limbaj pedant „de specialitate“, ca să arate că e cunoscător, care înfățișează, fără să fie cerute de necesitățile piesei, scene pretins copiate după natură. Trebuie să arătăm însă că în aprecierea acestei „inutilități“ se poate vedea și perspicacitatea criticii, care de multe ori consideră inutile tocmai episoade care la marii scriitori țin de esența operei, în genere. Oricum, piesa naturalistă e lipsită de semnificație, are un fals caracter documentar. Trăsăturile personajelor în asemenea lucrări sînt grosolan și strident subliniate. Fără puterea de a zbura, textul se tirăște ca o rață după autor.

Este naturalist actorul care vrînd să „facă“ ostentativ „adevărat pe scenă“, își păstrează vocea lui „naturală“ (vocea pe care noi am numit-o cîndva „voce Costică“) și care este cea mai mare calamitate a teatrului. Ba, uneori chiar îi îngroașă vulgaritatea. El crede că e bine să joace în Shakespeare „cu glasul lui de acasă“, cu vocea cu care se ceartă cu servitoarea. (Firește că acest actor naturalist nu știe cum apare accentul autenticității în arta teatrului, ce este o voce grea de sensurile concretului.) Tot „ca la el acasă“, ori ca la cafenea, se mișcă actorul naturalist de la un capăt la altul al scenei — de obicei cu spatele spre sală — și cînd se oprește, imită iscusit pe cel care mînîncă cireșe și scuipă simburi ilustrativ. Sub motiv că Racine nu e natural, el îi va debita versurile ca într-o conversație întimplătoare în jurul mititeilor la birt. Pe Caragiale îl joacă strîmbîndu-se mult, cu o voce spartă ca un fund de butoi, fără să-i păstreze lumina, inteligența. Atunci cînd vrea să reprezinte un savant de 60 de ani, actorul naturalist va lua un mers cocîrjat și va vorbi rar, ca un cretin. (Tocmai în zilele cînd scriu aceste rînduri, are loc în Capitală „Congresul matematicienilor romîni“, la care participă făcînd o adevărată demonstrație de vioiciune intelectuală și marele savant Hadamard, care e în vîrstă de 92 de ani și a venit cu avionul să ia o parte vie la lucrările congresului.) Pentru actorul naturalist, orice țărăn strigă, latră rural, iar unul de 45 de ani e un moș gîngav, abia se mișcă și mestecă în gol. Dacă are o scenă care i se pare lui de haz, actorul își biție mîinile un sfert de ceas. Cînd trebuie să moară în fața spectatorului, el agonizează ca un apucat un sfert de oră.

Regia naturalistă va lungi interminabil pasajele banale și terne ale textului

(de pildă, marile scene ca : „Dă-mi un pahar de apă !“ etc.) și, în schimb, va pierde pe drum toate replicile profund semnificative ale piesei. Montarea naturalistă a unei piese este aceea în care cele 36 de tablouri ale unei drame istorice sînt construite fiecare dintre ele, fără deosebire, în cinci dimensiuni pe scenă, cu cîteva etaje și cu toate acareturile respective, plus un grajd, o trăsură, pădurea și munții din fund, chiar dacă într-unele din aceste tablouri nu se schimbă decît trei replici incolore, puse de autor ca să facă legătură și trecerea dintre tablouri. Două tone de decor pentru 300 de grame de text. Se cheltuiesc inutil bani grei, care ar putea să fie de folos într-altă parte. Se istovesc scrișnind din dinți mașiniștii nevoiți să-și vadă astfel batjocorită greaua lor muncă. Se plictisesc și capătă gînduri negre spectatorii, așteptînd în pauze interminabile, mai lungi decît tablourile respective, schimbarea decorurilor. Regizorul și scenograful vor să „facă real“ și nu produc decît lamentabile și haotice șandramale de hîrtie încleiată, care se vrea castel, cu satele vecine, ori cazinou muncitoresc cu bulevard cu tot. Se aduce pe scenă o mobilă care necesită trei camioane ca să fie transportată, și care e atît de greoaie pe scenă încît te apasă, ca și cînd ai duce-o în spate.

Realism inutil încărcat și umflat fără semnificație, lipsă de bun simț, mitocănie artistică, parazitism intelectual, iată ce este caracatița naturalistă în teatru.